

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”**

Topografia Potaissei în epoca romană

REZUMAT

**Conducător științific:
Conf. univ. dr. habil. Fodorean Florin-Gheorghe**

**Student-doctorand
Chiorean Paul-Florin**

**Cluj-Napoca
2025**

CUPRINS

Introducere	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Metodologia cercetării	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul I – Noțiuni introductive	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.1 Cadrul natural	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.2 Date istoriografice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.2.1 Prima monografie a orașului Turda	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.2.2 Téglás István	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.2.3 Cercetări arheologice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.3 Date cartografice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.3.1 Geografia lui Ptolemeu	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.3.2 Tabula Peutingeriana	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.3.3 Hărțile Iosefine și planurile directe de tragere	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.4 Topografia în epoca romană	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
I.4.1 Instrumente topografice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul II – Aspecte arheologice asupra topografiei Potaissei ..	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.1 Orașul	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.1.1 Caracteristici generale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.1.2 Planimetria structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.1.3 Problematika <i>pomerium</i> -ului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.1.4 Cronologia structurilor identificate	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.2 Valea Sândului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.2.1 Caracteristici generale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.2.2 Funcționalitatea edificiilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.2.3 Planimetria structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.2.4 Încadrarea cronologică a structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.3 Zona Centrală	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

II.3.1 Caracteristici generale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.3.2 Funcționalitatea structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.3.3 Planimetria structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.3.4 Încadrarea cronologică a structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.3.5 Zona estică a ariei de locuire civilă	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.4 Dealul Zânelor.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.4.1 Caracteristici generale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.4.2 Funcționalitatea structurilor identificate	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.4.3 Planimetria structurilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.4.4 Încadrare cronologică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.5 Dealul Cetății.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.5.1 Panta sud-estică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.5.2 Panta estică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.5.3 Panta nord-estică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.5.4 Panta vestică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.6 Dealul Șuia.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.6.1 Caracteristici generale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
II.6.2 Panta sud-estică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul III – Rețeaua rutieră a Potaissiei	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
III.1 Drumul imperial	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
III.2 Trama stradală a așezării civile Potaissa	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
III.3 Sistemul rutier pe Dealului Cetății	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
III.4 Drumuri secundare	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul IV – Sisteme edilitare	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.1 Apeducte.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.1.1 Caracteristici generale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.1.2 Apeductul castrului legionar	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.1.3 Apeductul așezării civile	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.1.4 Apeductul secundar sud-estic.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

IV.1.5 Posibile apeducte	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.2 Sisteme de evacuare a apei	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.2.1 Zona Centrală.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.2.2 Dealul Cetății – panta estică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.2.3 Dealul Cetății – panta sud-estică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.2.4 Dealul Cetății – platoul vestic	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
IV.2.5 Dealul Cetății – panta vestică: strada Turturelelor, nr. 5	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul V – Necropolele Potaissei.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.1 Necropola sudică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.1.1 Caracteristici generale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.1.2 Extindere teritorială	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.1.4 Încadrare tipologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.1.5 Încadrare cronologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2 Necropola vestică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2.2 Extindere teritorială	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2.3 Monumente funerare.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2.4 Încadrare tipologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2.5 Încadrare cronologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2.6 Problematika extinderii teritoriale a necropolei vestice.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.2.7 Concluzii.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.3 Necropola nord-estică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.3.1 Caracteristici generale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.3.2 Extinderea teritorială	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.3.3 Încadrare tipologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.3.4 Monumente funerare.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.3.5 Încadrare cronologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.4 Dealul Cetății. Spații funerare.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.4.1 Caracteristici generale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

V.4.2 Extinderea teritorială	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.4.3 Monumente funerare.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
V.4.4 Încadrarea cronologică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul VI – Repertorii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
VI.1 Repertoriul punctelor cu descoperiri romane cu caracter civil	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
VI.2 Repertoriul mormintelor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
VI.3 Repertoriu monumente funerare	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Concluzii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
ANEXE.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa 1 – Tabel coordonate Repertoriu 1	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa 2 – Tabel coordonate Repertoriul 2	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa 3 – Tabel coordonate Repertoriul 3	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Lista planșelor și sursele de proveniență	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Lista Abrevierilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Abrevieri bibliografice.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Abrevieri muzee.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Bibliografie	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Planșe	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

Încercarea de a înțelege patrimoniul și structurile antice descoperite la Potaissa a dus la apariția studiilor monografice, prima lucrare comprehensivă fiind publicată în anul 1889¹. După mai bine de un secol, în 1994, notițele arheologice, notele și diversele studii apărute în spațiul științific au fost integrate în cea de-a doua monografie referitoare la epoca romană în Potaissa². Anticul municipiu, fiind succedat de un oraș în continuă dezvoltare, face ca procesul de repertoriere și topografiere a descoperirilor arheologice să fie unul continuu. Din momentul apariției celei de-a doua monografii a Potaissiei și până în prezent, diversele lucrări intruzive efectuate în Turda au adus noi informații și date care completează cunoștințele referitoare la evoluția spațiului orașului antic. Tehnologia modernă aplicată în arheologie permite o nouă abordare în contextualizarea informațiilor obținute pe parcursul secolelor trecute.

Cercetarea curentă se axează pe repertorierea și analizarea tuturor punctelor cu descoperiri elocvente pentru stabilirea topografiei arheologice cu caracter civil din Potaissa. Prin repertorierea descoperirilor *in situ* sau posibil *in situ* cu repere topografice bine stabilite se poate stabili peisajul antic și evoluția așezării civile. Situația arheologică a castrului legionar nu a fost inclusă în cercetare doar influența pe care a avut-o stabilirea legiunii a V-a Macedonica prin aflulul de populație inevitabil, în dezvoltarea și crearea unui mediu proeminent urban potaissens.

Capitolul I al lucrării oferă o prezentare amplă asupra contextului natural, istoriografic și arheologic al orașului Turda, identificat drept Potaissa, evidențiind complexitatea dezvoltării sale urbane în epoca romană și relevanța sa în peisajul arheologic. Fondarea și evoluția centrului urban potaissens au fost condiționate direct de particularitățile geomorfologice ale depresiunii transilvane, în special de poziționarea localității pe cursul inferior al râului Arieș, într-o zonă de contrast accentuat între malurile fluviului, cu terase line pe partea dreaptă și dealuri abrupte pe partea stângă. Elementele de relief, precum Dealul Cetății, Dealul Zânelor și Dealul Șuia, au oferit un cadru propice pentru dezvoltarea așezărilor și activităților civile și militare, fiind totodată locuri în care s-au concentrat cele mai importante descoperiri arheologice.

Din punct de vedere istoriografic, cercetarea vestigiilor romane de la Turda are o tradiție îndelungată, începând cu secolul al XVI-lea, când primii cărturari au descris structurile castrului legionar. În secolul al XIX-lea se remarcă figura lui Balázs Orbán, autorul primei monografii

¹ Orbán, 1889.

² Bărbulescu, 1994.

dedicate orașului, care corelează descoperirile arheologice cu toponimia și geografia locală. Lucrările ulterioare, în special cele semnate de István Téglás, au îmbogățit cunoașterea topografiei arheologice a Potaissei, contribuind cu observații detaliate asupra repartiției spațiale a descoperirilor. Secolul XX aduce o profesionalizare a investigațiilor prin activitatea unor arheologi precum Ioan Țigăra și Mihai Bărbulescu, care au documentat sistematic edificii, necropole, ateliere ceramice și rețele de infrastructură.

Sursele cartografice antice și moderne, precum *Geografia* lui Ptolemeu, *Tabula Peutingeriana* și ridicările topografice iosefine din secolele XVIII–XIX, completează imaginea arheologică, oferind date esențiale privind poziționarea drumurilor imperiale, a centrelor urbane și a structurilor militare. Repertoriile arheologice recente, bazate pe tehnici moderne de analiză spațială și GIS, contribuie la o localizare mai precisă a punctelor de interes arheologic.

Topografia romană a Potaissei reflectă aplicarea riguroasă a principiilor urbanistice romane, cu rețele de drumuri bine trasate, alimentare cu apă prin apeducte și integrarea unor edificii publice într-un cadru regulat, adaptat reliefului local. Deși planul urban complet nu mai este vizibil din cauza dezvoltării moderne, infrastructura majoră – drumul imperial și apeductele – atestă prezența unei organizări coerente, realizate cu participarea legiunii a V-a Macedonica. Prezența acestor militari este confirmată de descoperiri epigrafice și materiale constructive șampilate. Elementele de utilitate publică, precum templele, forul sau termele, sunt încă insuficient documentate, dar anumite ipoteze privind amplasarea lor se bazează pe densitatea descoperirilor și masivitatea ruinelor din zona Pieței Romane și a străzilor adiacente.

Instrumentele folosite de topografii romani în trasarea drumurilor și edificiilor, precum groma, dioptra și chorobatul, reflectă nivelul avansat de cunoaștere tehnică și organizare al ingineriei romane. Acestea erau utilizate de specialiști precum *mensores* și *architecti*, integrați în structurile legiunilor, contribuind la proiectarea și realizarea precisă a spațiilor urbane și infrastructurilor publice. Toate aceste date evidențiază complexitatea și importanța Potaissei în rețeaua urbană și militară a Daciei romane, precum și nevoia continuă de cercetare și reevaluare a patrimoniului arheologic al zonei.

Capitolul II oferă o imagine clară asupra realităților arheologice din municipiul antic Potaissa, reliefând cu claritate gradul de urbanizare și distribuția spațială a locuirii în perioada romană. Analiza detaliată a structurilor zidite, a materialelor arheologice descoperite și a datelor

stratigrafice furnizează argumente solide privind configurarea unei topografii urbane coerente și stratificate, în corelație cu factorii de relief și cu dinamica socială și economică a comunității.

Zona centrală a orașului, în special zona străzilor Panait Cerna, Cheii, Zamfirescu și Piața Romană, a fost nucleul urban principal, unde s-au identificat numeroase edificii civile. Clădirile descoperite prezintă planuri rectangulare, prevăzute uneori cu sisteme de încălzire de tip hypocaustum, ceea ce sugerează un nivel ridicat de urbanizare. Densitatea substrucțiilor și a materialului epigrafic, precum altare, capiteli sau piese sculpturale, indică un cadru urban stabil, marcat de funcționalități multiple – locuire, cult și probabil structuri administrative.

Extinderea cercetărilor în arealul delimitat de Valea Sândului a permis identificarea unui cartier rezidențial roman cu multiple faze de dezvoltare, caracterizat de clădiri cu planuri ordonate, pavimente, fântâni, și bogat material arheologic, inclusiv opaițe, fibule, piese de echipament militar, monede și ceramică de lux sau comună. Piese descoperite în acest areal, în special cele votive sau de prestigiu (phaleră argintată, statuete de terracotta, opaițe de import), susțin ipoteza existenței unor domus-uri aparținând elitei locale. Totodată, prezența unor altare votive în curți interioare și diversitatea zeilor reprezentați sugerează integrarea elementelor religioase în spațiul domestic.

Zona Pieței Romane concentrează urmele unor clădiri monumentale cu rol public sau administrativ, evidențiate prin descoperirea unor bazele de coloane, structuri masive realizate în tehnica *opus incertum*, pavaje cu lespezi mari și materiale cu ștampila legiunii a V-a Macedonica. Asemenea dovezi sugerează o implicare directă a armatei în realizarea infrastructurii urbane și susțin ipoteza existenței unor edificii administrative sau militare în această zonă, posibil chiar forum-ul orașului.

Extinderea locuirii către est, în zona Dealului Cetății, reflectă adaptarea continuă a așezării la condițiile topografice, clădirile fiind organizate în funcție de panta terenului. Cercetările preventive recente au dus la descoperirea unor noi edificii civile și a unui bogat material arheologic, ceea ce indică o vitalitate urbană susținută până la mijlocul secolului al III d.Chr.

În privința cronologiei, datele sunt fragmentare, însă indică o locuire intensă începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea d.Chr., coincidând cu staționarea legiunii a V-a Macedonica în castrul de pe Dealul Cetății. Circulația monetară și suprapunerile de faze constructive indică o continuitate a vieții urbane până în secolul al III-lea, cu unele structuri fiind renovate sau

reconstruite. Nivelul tehnic al execuției și abundența materialului reflectă integrarea solidă a Potaissiei în sistemul urban roman provincial și relevanța sa regională în Dacia romană.

Capitolul III analizează în mod aprofundat rețeaua rutieră romană asociată municipiului Potaissa, subliniind rolul infrastructurii de transport în articularea spațiului urban și extraurban al așezării. Drumul imperial, axa de maximă importanță care lega Napoca de Potaissa și mai departe de zonele miniere din Apuseni, a constituit principalul element de dezvoltare și conectivitate pentru comunitatea romană locală. Menționat pentru prima dată într-o inscripție de pe un miliarium datat în 108 d.Chr., drumul este atestat arheologic și istoriografic pe traseul sud-nord Războieni–Turda, intersectând teritoriul potaissens în zona industrială sudică și îndreptându-se spre podul de peste Arieș, ale cărui piloni au fost distruși în epoca modernă.

În interiorul orașului roman, traseul drumului este dificil de stabilit din cauza suprapunerii locuirii moderne, dar ipoteza parcursului său pe actualele străzi Libertății, Avram Iancu și Clujului este susținută prin descoperirile funerare poziționate pe laturile lui.. Segmentul care urca spre castrul legionar era clar delimitat, prezentând o stratificație tipică și o lățime de 6,5 metri, fiind documentat arheologic în zona Pieței Romane – strada Romană. Structura acestuia consta dintr-un strat compact realizat din marnă calcaroasă *rudus*, peste care se aplica pavimentum-ul, din pietriș.

Trama stradală internă a așezării civile este slab cunoscută, fiind atestată doar fragmentar prin descoperiri ocazionale, în special în contextul unor lucrări edilitare sau agricole. Mai multe drumuri pavate au fost identificate de-a lungul secolului XX, unele prezentând rigole de scurgere, realizate din lespezi de calcar sau pavaje de pietriș. Aceste descoperiri izolate, situate în zone precum malul stâng al Văii Sândului, strada Cheii sau panta Dealului Zânelor, sugerează existența unei rețele urbane coerente, dar insuficient documentate din cauza lipsei cercetărilor.

Sistemul rutier al Dealului Cetății, unde se afla castrul legionar, era bine structurat în jurul celor patru porți: *principalis praetoria*, *principalis dextra*, *principalis sinistra* și *decumana*. Fiecare poartă era legată de o arteră rutieră bine delimitată, adaptată topografiei, având pante moderate. Traseul dintre porta *principalis dextra* și așezarea civilă este documentat arheologic și istoriografic, iar drumul care iese pe *porta principalis decumana*, spre Copăceni, a fost identificat pe o lungime de peste 2,6 km, observabil și în fotografiile aeriene recente. Drumurile secundare de pe platoul castrului respectau panta naturală și conectau diverse edificii cu zone periferice.

Extinderea rețelei rutiere este demonstrată de existența mai multor drumuri secundare care legau Potaissa de regiunile învecinate. Un traseu major urmărea Valea Arieșului spre Apuseni,

ducând la *Alburnus Maior* prin localitățile Mihai Viteazu, Lupșa, Bistra și Abrud. Lățimea acestuia varia între 3,5 și 4,5 metri, iar structura constă într-un strat de pietriș cu dale poligonale la suprafață. Alte drumuri secundare conectau Potaissa cu Iara, Băișoara și Valea Ierii, fiind recent documentate arheologic în perioada 2018–2019. Caracteristicile tehnice ale acestora reflectă standardele ingineresti romane aplicate și în zonele mai puțin centrale.

Un alt drum important, deși ipotetic în stadiul actual al cercetării, este cel care ar fi putut lega Potaissa de carierele de piatră din zona Cheilor Turzii, pe valea Pordei. Descoperirile funerare pe ambele maluri ale văii, în zona Dealului Șuia și Dealul Zânelor, alături de prezența atelierelor de prelucrare a pietrei și a carierelor active în epoca romană, susțin existența acestui traseu, chiar dacă acesta nu a fost identificat direct prin cercetări arheologice.

Prin urmare, rețeaua rutieră a Potaissei apare drept un sistem articulat și funcțional, alcătuit dintr-o axă imperială principală, o tramă internă coerentă, dar fragmentar cunoscută, un sistem de legături între castru și așezarea civilă, precum și mai multe trasee secundare care integrau orașul în peisajul economic și militar al Daciei romane. Infrastructura reflectă preocuparea autorităților romane pentru integrarea spațiului local într-o rețea provincială eficientă, contribuind la dezvoltarea urbană a Potaissei.

Capitolul IV oferă o analiză detaliată și documentată a infrastructurii edilitare a municipiului roman Potaissa, cu accent pe sistemele de aprovizionare și evacuare a apei, esențiale pentru funcționarea și confortul unui centru urban roman.

Sursa principală de apă a orașului, identificată în zona numită „Izvorul Copăcenilor”, a alimentat prin apeducte atât castrul legionar de pe Dealul Cetății, cât și așezarea civilă de la poalele acestuia. Apeductul castrului, construit cu tuburi ceramice standardizate, cu un debit maxim estimat la 15 litri pe secundă, a fost identificat în mai multe puncte, inclusiv la intrarea prin *porta decumana* a castrului. Apeductul destinat așezării civile a fost mai bine conservat și cercetat, cu tuburi ceramice de dimensiuni mai mari (30 cm diametru), permițând un debit de aproximativ 50 l/s. Traseul său a fost urmărit în mai multe puncte, de la Copăcenii spre Turda, cu descoperiri recente în 2021 confirmând caracteristicile tehnice și datarea lucrării în perioada de după așezarea legiunii a V-a Macedonica pe platoul Dealului Cetății.

În afara celor două apeducte principale, au fost identificate și alte conducte de apă, care par să fi deservit zone periferice ale așezării sau cartiere rezidențiale. Pe panta sud-estică a Dealului Zânelor au fost descoperite tuburi ceramice ce indică existența unui apeduct secundar, în timp ce

alte tuburi izolate descoperite pe strada Romană sau în centrul oraşului ar putea aparţine unor reţele mai puţin documentate.

La fel de importante pentru funcţionarea oraşului au fost sistemele de evacuare a apei, folosite atât în spaţiile publice cât şi în cele militare şi domestice. Canale deversoare sunt documentate în special în zona aşezării civile şi pe Dealul Cetăţii. Pe strada Dr. I. Raţiu, în centrul actual al Turzii, au fost descoperite în secolul al XIX-lea două secţiuni de canal deversor orientate nord-sud, realizate în tehnica opus incertum şi prevăzute cu tencuială interioară şi bază din cărămizi.

Pe Dealul Cetăţii, în proximitatea castrului legionar, mai multe canale deversoare au fost identificate pe platoul superior, pe versanţii estici, sud-estici şi vestici, indicând o reţea bine articulată de evacuare a apelor uzate şi pluviale. Structurile, construite din blocuri de piatră fasonate sau ziduri din opus incertum, prezentau pavaje din cărămizi, tencuieli de protecţie şi acoperiri cu materiale tegulare. Dimensiunile unora dintre aceste canale, în special cele identificate în vecinătatea termelor, sugerează un caracter militar, aferent edificiilor de mari dimensiuni.

Cercetări recente din 2023 au adus în atenţie un canal deversor pe strada Turturelelor, în extremitatea vestică a platoului, construit în tehnica opus signinum, la nivelul bazei, ceea ce presupune un nivel ridicat de durabilitate şi impermeabilizare.

În ansamblu, datele prezentate în acest capitol atestă faptul că Potaissa dispunea de o infrastructură edilitară avansată, comparabilă cu alte centre urbane ale Daciei romane. Integrarea sistemelor de alimentare şi evacuare a apei în structura urbană, atât în spaţiul militar cât şi în cel civil, reflectă o planificare riguroasă, influenţată de normele ingineresti romane şi adaptată condiţiilor locale de relief şi resurse. Aceste elemente confirmă statutul de municipium al aşezării şi relevanţa sa în reţeaua urbană şi militară a provinciei.

Capitolul V prezintă spaţiile funerare din municipiul roman Potaissa, oferind o perspectivă topografică, tipologică şi cronologică asupra necropolelor identificate în jurul aşezării. Extinderea urbană şi prezenţa militară în Potaissa începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea d.Chr. a impus organizarea unor zone funerare bine delimitate, situate în afara spaţiului locuit, conform tradiţiei romane. Pe baza cercetărilor arheologice, istoriografice şi a descoperirilor întâmplătoare realizate între secolele XIX–XXI, s-au delimitat trei necropole principale – sudică, vestică şi nord-estică – precum şi mai multe areale funerare pe Dealul Cetăţii.

Necropola sudică este cea mai bine documentată atât arheologic cât și istoriografic, fiind situată de-a lungul drumului imperial ce lega Potaissa de Napoca. Mormintele sunt dispuse în grupuri clar delimitate, în puncte precum „Bodoc”, „Cazarma Mihai Viteazu”, „Râțul Sânmihăienilor”, „Uzina de apă” sau pe traseul autostrăzii moderne. Tipologic, predomină sarcofagele de piatră și înmormântările cu amenajări de cărămidă, dar sunt atestate și incinerări sau inhumări cu sarcofage realizate prin reutilizări de monumente. Materialul funerar, mai ales monedele și fibulele, plasează folosirea necropolei între mijlocul secolului al II-lea și începutul secolului al IV-lea d.Chr., în paralel cu dezvoltarea urbană a Potaissaei și cu staționarea legiunii a V-a Macedonica în castru.

În partea vestică a orașului, necropola se dezvoltă pe malul stâng al râului Arieș, în zonele cunoscute ca Dealul Șuia, Valea Pordei și Dealul Zânelor. Descoperirile din această necropolă sunt preponderent întâmplătoare și fragmentare, realizate în special în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX. Sunt identificate înmormântări simple, morminte cu cărămidă și câteva sarcofage. Monumentele funerare descoperite – stelae, reliefuri, conuri de pin, capete de lei – sugerează prezența unei populații diverse, cu grade diferite de stratificare socială. În lipsa unor cercetări sistematice, cronologia acestei necropole este dedusă indirect, fiind încadrată în secolele II–III d.Chr., cu posibilitatea existenței acesteia anterioare dobândirii statutului de municipiu.

Necropola nord-estică, situată în actualul centru al municipiului Turda, este documentată printr-un număr redus de morminte și monumente funerare, localizate în perimetrul străzilor Dr. Ioan Rațiu, Piața Romană, Avram Iancu și Libertății. Mormintele identificate sunt predominant cu amenajare de cărămidă sau în sarcofag de piatră. Inventarul asociat – monede, cercei, vase ceramice – sugerează o cronologie cuprinsă între sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al IV-lea d.Chr. Totodată, poziționarea acestor morminte în afara ariei de locuire civile a orașului permite ipoteza unei corelări cu traseul drumului imperial, neidentificat cu certitudine în acest sector. Monumentele funerare, deși provenite din contexte incerte, susțin existența unui spațiu cu caracter funerar distinct în acest areal.

Pe Dealul Cetății, au fost identificate patru areale funerare distincte, tratate separat de necropolele civile datorită specificului militar ocupat de canabae-lor legiunii existente în zonă. Spațiile funerare de aici sunt distribuite pe pantele sudice, estice, vestice și nord-estice ale dealului, în puncte precum „Furdulășeni”, „Culmea văii Sândului”, „Dealul Cocoșului” și „Malul de Mijloc”. Mormintele documentate sunt variate – inhumări simple, incinerări de tip bustum și

ustrinum, morminte cu cărămidă sau sarcofage –, indicând o diversitate de practici funerare. Câteva dintre acestea, precum cele de pe strada Turturelelor, aparțin unor copii și păstrează inventar funerar alcătuit dintr-o monedă și un colier din mărgelă cu foiță de aur. Monumentele funerare din zonă includ reliefuri, stele, conuri de pin și statui, unele databile în secolul II d.Chr., altele reutilizate în contexte ulterioare. Lipsa unor cercetări sistematice în unele puncte împiedică stabilirea unei cronologii ferme, dar corelarea poziționării cu traseele drumurilor militare sugerează folosirea acestor areale între sfârșitul secolului II și secolul III d.Chr.

Datele obținute prin cercetări, observații istoriografice și descoperiri întâmplătoare permit conturarea unei geografii funerare complexe în jurul Potaissei. Necropolele sunt distribuite radial față de nucleul urban, în concordanță cu practica romană a delimitării spațiului funerar față de cel civil. Tipologia mormintelor reflectă atât diversitatea practicilor funerare, cât și stratificarea socială a comunității, de la înmormântări simple până la monumente sculpturale elaborate. Elementele cronologice – monede, obiecte de podoabă, stiluri sculpturale – indică o utilizare activă a spațiilor funerare pe parcursul a două secole, în paralel cu dezvoltarea militară și urbană a orașului. În ansamblu, capitolul subliniază importanța reconstituirii topografiei funerare pentru înțelegerea dinamicii demografice, sociale și religioase a unei așezări romane majore din Dacia.

Capitolul VI este constituit din trei repertorii care în care sunt prezentate detaliat toate descoperirile *in situ* sau posibil *in situ* realizate în cuprinsul Potaissei, reprezentative pentru stabilirea topografiei municipiului. Repertoriul 1 se axează pe descoperirile romane cu caracter civil, repertoriul 2 reprezentat de morminte iar repertoriul 3 de monumentele funerare.

Ultimul punct al tezei de doctorat este constituit din anexe. Aici sunt redată în tabele coordonatele punctelor cu descoperiri, în funcție de prezentarea lor în repertorii.

Zonele investigate cuprind un număr semnificativ de puncte de descoperire, înregistrate în mare parte în contextul unor lucrări de infrastructură modernă – rețele de apă, canalizare sau construcții edilitare – ceea ce a permis documentarea unor substrucții romane. În mod recurent, zidurile identificate sunt realizate în tehnica opus incertum, orientate cu precizie și bine conservate, în multe cazuri fiind asociate cu elemente arhitecturale de tip capitelluri, baze de coloane, fusuri, precum și instalații de tip hypocaustum. Toate acestea indică existența unui spațiu civil urbanizat, format din edificii rezidențiale de tip domus, ateliere și spații publice.

Importante sunt și descoperirile de altare votive și sculpturi votive, dedicate unui spectru larg de divinități din panteonul roman precum Iupiter, Mercur, Hercule, Terra Mater, Liber și

Libera. Aceste inscripții contribuie decisiv la înțelegerea structurilor sociale, a patronajului religios și a identităților civice locale.

Pe lângă componentele edilitare și religioase, au fost identificate și elemente care sugerează existența unor ateliere de producție: fragmente ceramice cu defecte de ardere, rebuturi de sticlă, resturi de cuptoare și unelte de prelucrare, în special în zona Dealului Zânelor și a Văii Sândului.

Cercetările recente, în special cele desfășurate între 2018 și 2022, au adus contribuții semnificative în completarea hărții arheologice a Potaissiei. Intervențiile arheologice preventive și de supraveghere de pe străzile Săndulești, Mandolinei, Liviu Cigăreanu și Zamfirescu au permis identificarea de noi edificii civile, în mare parte afectate de lucrări contemporane sau de aluviuni, dar care păstrează elemente stratigrafice și arhitecturale valoroase pentru reconstituirea planimetriei generale a orașului. De pildă, la adresa Liviu Cigăreanu nr. 16–18 a fost identificată o casă romană de tip mediteranean, cu curte centrală, camere perimetrale, praguri de intrare confirmând existența unui model arhitectural standardizat, aplicat la scară provincială.

Prin urmare, repertoriul detaliat prezentat în acest capitol reflectă o realitate arheologică densă și stratificată, în care Potaissa se conturează drept un important centru urban roman, cu o rețea edilitară și arhitecturală complexă, puternic marcată de influența militară, dar și de viața civilă activă. Diversitatea și amploarea descoperirilor confirmă statutul de municipium și relevanța regională a orașului în cadrul provinciei Dacia.

Lucrarea de față se încheie cu o prezentarea listei abrevierilor și bibliografia studiată.